

SEBESTYÉN ANDREA*

AZ ABORTUSZRÓL ÉS A JOGI FEMINIZMUSRÓL – AZ „ABORTUSZ-TANÁCSADÁS” ÉS AZ „ABORTUSZTURIZMUS” ESETE MAGYARORSZÁGON

Írásom az abortuszról (kifejezetten a magyar valóságban) a feminista jogtudomány¹ mint diszciplína berkein belül felhalmozott tudáson alapul, felismeréseit kiindulópontként kezeli. Ilyen például az abortusz jelentősége az egyéni női sorsok alakításában, vagy a nők és férfiak társadalmi szerepének a reprodukciós gyakorlatok általi beágyazottsága. Mivel tapasztalatom az, hogy a témában a „mainstream ismeret/tudás” évtizedek óta ugyanazokból a forrásokból, szereplőktől, azaz többnyire politikusi retorikából, vagy „pro” és „contra choice” mozgalmi munkából származik, illetve vallásos meggyőződéseket általánosít; elérkezettnek gondolom az időt az értelmezési keret tágítására. Problematikusnak tartom, hogy az imént említett megközelítések saját értékítéletüket kizárólagosnak mutatják, és uralni képesek ezzel a diskurzust. Jelen írás olyan történésekről, elgondolásokról, eseményekről szól, amelyek saját véleményformálásra, disputára invitálnak, informálnak. Olyan dilemmákat, gyakorlatokat mutatok be, amelyek „főszabály szerint” nem képezik részét az abortuszról szóló gondolkodásnak ma Magyarországon. Olyan szerzők, kutatási módszerek inspirálnak, és olyan projektekre alapozok, akik/amelyek a jogról beszélnek, ugyanakkor a „megszokott”-tól eltérő módon, a „megszokott”-tól eltérő hangsúlyokra és eligazodási pontokra helyezik a fókuszot. Módszerem a kritikai diskurzuselemzés, ily módon gyakorlati példáim elemzése során a nyelv által felépülő társadalmi világ empirikusan vizsgálható közegében gondolkodom, a szövegek rejtett, közvetlenül nem hozzáférhető tartalmára szándékozom rámutatni. Két nőjogi szervezethez kötődő akciót fogok bemutatni; az egyik a művi abortuszt megelőző bürokratikus folyamat részeként ismert „tanácsadás” tapasztalatait tárja fel. A másik egy fiatal képzőművészek által létrehozott weblap formáját öltött „médiahack”, amely a közigazgatási hatóságok argumentációja alapján alkalmas volt arra, hogy az abortuszt népszerűsítse, így azt be kellett tiltani.

Az általam választott projektek tárgyalását megelőzően – megközelitésem, témaválasztásaim igazolására – a feminista jogi irányzat általános vizsgálódási mikéntjéről írok, majd a kifejezetten abortuszról szóló diskurzusokból válogatok annak érdekében, hogy a tudományterületen már-már klasszikusnak számító gondolatokat visszahangozzam. Friss szakirodalmat is ajánlok, amely a legújabb kortárs, nemzeteken átívelő trendekbe vezeti be az olvasót, és markánsan aláhúzza a „nemzetköziség”

* PhD-hallgató, ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 1053 Budapest, Egyetem tér. 1–3.
E-mail: andreaseb2004@yahoo.com.

¹ „Gender és jog”, vagy „feminizmus és jog”, vagy „legal feminism”, vagy ahogyan Ann Scales is nevezi: „feminist jurisprudence”.

jelentőségét. Fontosnak tartom, hogy a mai magyar közbeszéd, illetve közpolitikák hátterére is rávilágítsak, hogy lássuk a tágabb közeget, amelyben el kell helyeznünk a terhességmegszakítások kérdését. Ezért Pető és Grzebalska² napjaink illiberális demokráciáját – e névvel címkézik Magyarország vezetői jelenleg politikai rendszerünket – elemző munkájáról is írok, ami az új típusú berendezkedés *modus operandi*-jét igyekszik feltérképezni. Ennek fontos eleme a tradicionális családi értékek politikai szintén való hangsúlyozása a női jogok ezzel egyidejű ellehetetlenítésével/kiüresítésével, ami nyilvánvalóan kihatással van a nem kívánt terhességek ügyére is. Ezt követően a feminista politológus, Kligman³ esszéjét hívom segítségül, amely mintául szolgált számomra ahhoz, hogy hogyan kutatható az állami reprodukciós politika, illetve annak következményei; tehát módszertani szempontból milyen típusú kérdéseket érdemes felvetni. A választ a szerző nyomán az alábbiakra keresem:

„Miként intézményesülnek az állam rendelkezései a hivatalos diskurzusban, valamint a hivatali eljárásokban és gyakorlatokban? Hogyan érvényesítik és tartatják be a gyakorlatban ezeket a rendelkezéseket? [...] Hogyan befolyásolják az ilyen szabályozások az emberek mindennapi életét – más szóval hogyan éljük meg hétköznapijainkban az állami politika makrotársadalmi érdekeinek érvényesülését és az ezzel járó ideológiai kontrollt?”⁴

Kligman saját beszámolója alapján⁵ a kutatása az eredetileg 1966-ban elfogadott „ropant szigorú (román) abortusztörvény” társadalmi és népesedéspolitikai következményei vizsgálatának indult, azonban a politikai demográfia, a hivatalos retorika és politika, valamint a megélt népesedéspolitika közötti mindennapos feszültségek elemzésévé nőtte ki magát. Egyfajta állami etnográfia kerekedett belőle, ami saját értelmezésében „az államnak a nyilvános szférában használt retorikai és intézményes gyakorlatát és annak a mindennapi életbe történő beépülését”⁶ jelenti. Írásomban pontosan egy effajta kép felvázolásával próbálkozom, azzal a megszorítással, hogy engem kifejezetten a jog szerepe érdekel ebben a viszonyrendszerben. Éppen ezért a magzatvédelem és terhességmegszakítás hatályos jogszabályban rögzített elvi alapjaiból indulok ki, majd szólok a nemzetközi jogi környezethez való viszonyról is. Mindezt a „*feminist jurisprudence*” diszciplinához sorolható munkák olvasatában, a kritikai diskurzuselemzés módszerével. Ezt követően mutatom be hasonló szellemiségben azt a két projektet, amelyek egyike egy hazai (progresszívnek címkézhető) nőjogi civil szervezet – pont olyan, amilyeneket Pető és Grzebalska⁷ szerint az illiberális demokráciák

² PETŐ ANDREA – WERÓNKA GRZEBALSKA: „How Hungary and Poland have Silenced Women and Stifled Human Rights” *The Conversation* 2016. 14 October, theconversation.com/how-hungary-and-poland-have-silenced-women-and-stifled-human-rights-66743.

³ GAIL KLIGMAN: „Népesedéspolitika: Reprodukció, abortusz és társadalmi ellenőrzés Ceausescu Romániájában” in GAIL KLIGMAN: *The Politics of Duplicity: Controlling Reproduction in Ceausescu's Romania* (Berkeley– Los Angeles – London: University of California Press 1998).

⁴ Lásd KLIGMAN (3. l.) 49.

⁵ Lásd KLIGMAN (3. l.) 47.

⁶ Lásd KLIGMAN (3. l.) 49.

⁷ Lásd PETŐ–GRZEBALSKA (2. l.).

vezetői igyekeznek ellehetetleníteni –, a Patent egyesülethez köthető. Beszélni fogok a Patent (Patriarchátust Ellenzők Társasága) civil szervezet „válságkezelő tanácsadás”⁸ kérdéskörét fessegető 2014-ben megvalósított pilotprojektjéről, amely véleményem szerint a hazai kutatások új irányát mutató, ígéretes kezdeményezés (volt), majd az abortourism.com címen elérhető, civilek által üzemeltetett weboldal megszüntetésének kálváriájáról, az illetékes kormányhivatal és a Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság által foganatosított eljárásban keletkezett hivatalos dokumentumok alapján.

1. MÓDSZERTANI REFLEXIÓ A KRITIKAI DISKURZUSELEMZÉS RŐL

Amikor diskurzusokat elemzünk, a vizsgálódás középpontjába a „szövegvalóság” kerül; a sokféle nyilvános beszéd szövegeinek keletkezése és létmódja, hiszen ezeken keresztül szerveződik, értelmeződik a társadalmi környezet. A diskurzust a társadalmi tapasztalatok szociokulturális terének, egyfajta tudásrendszerként fogjuk fel, amiben a fogalmak jelentése a diszkurzív küzdelmek során alakul. Foucault egyik legismertebb előadásában⁹ úgy fogalmaz, hogy a diskurzusok kutatására kétféle út nyílik. A *kritikai* irány követői igyekeznek leleplezni a diskurzusok sajátos létmódját: felhívják a figyelmet a kizáró, kisajátító eljárásokra, és azt vizsgálják, hogy ezek milyen sajátos érdekeket és hatalmi törekvéseket szolgálnak. A *genealógiai* elemzésre vállalkozó kutatók ugyanakkor megpróbálják azonosítani és leírni az észlelt diskurzusokat, megragadni egységiségüket.¹⁰ Írásom a kritikai válfajt alkalmazza, hiszen a diskurzusok működését a társadalmi egyenlőtlenségek kialakításában és reprodukálásában játszott szerepükkel összefüggésben vizsgálja, társadalomkritikai elkötelezettséggel. „A diskurzusok központi témái sajátos hatalmi-pozicionális törekvésektől vezérelve, különféle kulturális építőkövekből, adott társadalmi szituációkra és állapotokra reagálva konstruálódnak meg.”¹¹ Írásomban az abortusz körüli diskurzus vakfoltjaira igyekeztem rámutatni.

2. A HATÁROKON ÁTÍVELŐ KONTEXTUS ÉS A TÁRSADALMI VALÓSÁG JELENTŐSÉGE

A 2014-ben megjelent *Abortion Law in Transnational Perspectives* („Abortuszjog nemzetközi szemszögekből”)¹² című kötetnek már a tartalomjegyzéke is jól példázza azt az irányt, ami napjainkban az abortuszról való párbeszéd nemzeteken, nemzetköz-

⁸ A kifejezés a magzatvédelmi törvény szövegéből származik.

⁹ Michel Foucault: „A diskurzus rendje” in uő.: *A fantasztikus könyvtár* [Vál. és ford. Romhányi Török Gábor] (Budapest: Pallas Stúdió -- Attraktor Kft. 1988) 50--74.

¹⁰ GLÓZER Rita: „A diskurzus elemzés a társadalomtudományokban” *Szabadbölcsészet, mmi.elte.hu/szabadbolcseszet/mtti.elte.hu/szabadbolcseszet/index8dbc.html?option=com_tanelem&id_tanelem=841&tip=0*.

¹¹ GLÓZER (10. lj.).

¹² Rebecca J. COOK – Joanna N. ERDMAN – Bernard M. DICKENS: *Abortion Law in Transnational Perspective – Cases and Controversies* (Philadelphia: Pennsylvania Press 2014).

zi szervezeteken átívelő szükségességét világosan mutatja. A kiadó leírásában¹³ explicit módon leszögezi, hogy egyre elképzelhetlenebb kizárólagosan nemzeti kereteken belül beszélni az abortuszhoz fűződő jogokról. Tény, hogy a kapcsolódó viták, amelyek a világ bármely táján előfordulhatnak, a legkülönbélebb nemzeti és regionális esetjogokhoz kötődnek, illetve azok hatásai alatt alakulnak. A kötetben jelenkorunk brazil, kanadai, szlovák, portugál nemzeti joggyakorlatának elemzését találjuk olyan tanulmányokkal együtt, amelyek elméletibb síkon értekeznek. Utóbbiak közé tartozik például a születés előtti személyiség körüli különféle narratívákról (Alejandro Madrazo: „Narratives of Prenatal Personhood in Abortion Law”), vagy a strasbourgi emberi jogi bíróság gyakorlatában bekövetkezett változásokról szóló írás (Joanna Erdman: „The Procedural Turn: Abortion at the European Court of Human Rights”). A fejezetek olyan összetett témákat tárgyalnak különféle jogi rezsimek vizsgálatán keresztül, mint amilyenek például a hozzáférés, jogok és igazságosság kapcsolata, vagy a „nőnek lenni” társadalmi konstrukciója. Feltérképezik a jogi út igénybevételeinek ígéreteit és kockázatait a reprodukív igazságosság terén. Megmutatják, hogyan formálódik a közbeszéd és a tárgyalótermi diskurzusok az orvosi megközelítésű, a vallási, illetve az emberi jogi alapú érvelések során. Rámutatnak, hogyan változik az abortusszal kapcsolatos narratívák jelentése a nyilvános-közéleti és jogviták keretei között, vagy éppen arra, hogy a nők, illetve a magzati élet iránti tisztelet hogyan jut kifejezésre a különféle jogi kultúrákban. A kötet azzal, hogy kísérletet tesz arra, hogy bemutassa a jelen valóságát – a jog világának szereplői hogyan érvelnek, szabályoznak, ítélkeznek ma –, a jelenkori fejleményekre építve keresi az utat a nagyobb horderejű, rendszerszintű változások felé. A szerzők üzenete egyértelmű; ahhoz, hogy egy átfogó, érvényes kép kialakítása felé haladjunk az abortusz témáját illetően, nemcsak hogy európai nemzetállami, nemzeteken felüli szabályozásokat és trendeket kell, hogy ismerjünk, hanem transzatlanti fejleményeket és kapcsolódási pontokat is. Az évszázadok, évtizedek óta bejáratott érvelések szüntelen ismétlésén túl napvilágra kell, hogy kerüljenek napjaink valós dilemmái, dinamikái. Fontos a jelenvaló gyakorlatait feltérképezni, amihez hozzátartozik az abortuszt ellenző lobbis érdekek felismerése éppúgy, mint ahogyan tendenciák, stratégiák, viselkedésminták, manipulációs törekvések, érdekütközések, hatalmi egyenlőtlenségek meglátása és bemutatása a téma kapcsán, illetve a jogszabályok gyakorlati alkalmazásának felülvizsgálata. Tehát nem csupán geográfiai értelemben szükséges tágítani a látóhatárt, hanem a vizsgálódás módszerét, szemléletét, forrásait is fel kell frissíteni.

3. 'FEMINIST LEGAL SCHOLARSHIP'

Martha Fineman¹⁴ megfogalmazásában a „*feminist legal theory*”, illetve „*scholarship*” megnevezés egyszerre utal a vizsgálódás tárgyára és a módszerekre is, azzal a pontosítással, hogy mindkettő még csak megszületően van. Jelen írás nem vállal-

¹³ COOK–ERDMAN–DICKENS (12. l.).

¹⁴ MARTHA FINEMAN – NANCY S. THOMADSEN: *At the Boundaries of Law. Feminism and Legal Theory* (New York: Routledge 2013).

kozhat arra, hogy felvázolja a kutatási terület és módszertan kialakulását, vagy hogy részletes ismertetőt nyújtson arról.¹⁵ Néhány gondolat azonban elengedhetetlen, hogy az általam használt értelmezési keret nyilvánvalóvá váljon. A tudományterület központi tárgya a nők joghoz és jogi intézményekhez való viszonya. A nők életének anyagi, valós körülményei, mindennapi társadalmi valósága megismerésével és megismeretetéséből indul ki, és azt vizsgálja, hogy a jog hogyan viszonyul ezekhez. A terület meghatározó (más tudományterülettől megkülönböztetésre is alkalmas) felismerései már a diszciplína kezdeti kialakulásakor nyilvánvalóvá váltak, és azóta is megalapozzák a vizsgálódás alapjait, szellemiségét. Ezek közül az egyik legfontosabb, miszerint a jog nem objektív-neutrális, nemsemleges („*gender-blind*”), hanem nemekről alkotott feltevésekkel átitatott („*gendered*”), illetve férfítapasztalatokra épülően elfogult („*male biased*”), és azokat zsinórmértékként, kiindulási és viszonyulási pontként kezelő. Úgy is tekinthetünk a feminista jogi tanulmányokra, kutatásokra, mint amelyek sorra veszik és elemzik mindazokat az univerzálisnak tartott szabályokat, amelyek a nők (természetesen egymáshoz képest is nagyon különböző) hangjait elhallgatva, vagy éppen bagatellizálva igyekeznek a férfítapasztalatot és -érdeket kiindulási, illetve viszonyítási pontként beállítani és konzerválni. Fineman gondolatait osztva magam is vallom, hogy a „*feminist jurisprudence*” célja, feladata, hogy a „klasszikus” jogtudomány világába beszivárogtassa a feminista módszereket és egyfajta speciális, nemi vonatkozásokra érzékeny kritikai viszonyulást szorgalmazzon.

Vizsgálat alá vont területe tehát a jog, jogrendszer, jogalkalmazás, jogalkotás terénuma, ahogyan az a nemek igényeire, sajátosságaira, élettapasztalataira reflektál, ahogyan azokhoz viszonyul. Az objektivitás, neutralitás, személytelenség koncepciója helyett egy kontextusfüggő, történetileg meghatározott és kulturális értelemben állandó változásban levő tartalmakat közvetítő, nagyon is szubjektív jog képét kutatja. A rendre és állandóan ismételt kutatási nyomvonalak helyett újakat fedez fel. Olyan témákhoz nyúl, és összefüggéseket nevez meg, amelyek jellemzően nem képezik a mainstream tudás részét, azaz a főárambeli tudomány(osság) határain kívül esnek. „Kisebbségi”, addig „elhallgatott” hangokat szólaltat meg, előfordul, hogy elsőként hitelt adva azoknak. Az alárendeltek nézőpontját összeveti azokéval, akik uralják a diskurzust.

Az írás során magam is a *feminist legal scholarship* értelmezési keretéből indulok ki, annak módszereivel igyekszem élni. Teszem ezt azért, mivel meggyőződésem, hogy a feminista elméletekben gondolkodó jogászok munkái implicit módon olyan hiánypótló összefüggéseket tárnak fel, amilyenekkel más tudományterületen nem találkozni. Egy meglehetősen kézenfekvő példa; alapvetésként kezelik, hogy a „klasszikusan”

¹⁵ Lásd még Ann SHALLECK: „Feminist Inquiry and Action: Introduction to a Symposium on Confronting Domestic Violence and Achieving Gender Equality: Evaluating Battered Women & Feminist Lawmaking by Elizabeth Schneider” *American University Journal of Gender Social Policy and Law* 2003/2. 237–250; Christine A. LITTLETON: „Reconstructing Sexual Equality” *California Law Review* 1987/4. 1279–1337; Martha MINOW: *Making all the Difference* (Ithaca – London: Cornell University Press 1990); Martha MINOW: „Feminist Reason: Getting It and Losing It” *Journal of Legal Education* 1988/ 1–2. 47–60; Pratiksha BAXI: „Feminist Contributions to Sociology of Law” *Economic and Political WEEKLY* 2008/43; Ruth FLETCHER: „Abortion Needs or Abortion Rights?” *Feminist Legal Studies* 2005/13. 123–134; Sally SHELDON: „Gender Equality and Reproductive Decision-making” *Feminist Legal Studies* 2004/3. 303–316.

női témaként aposztrófált probléma-, gondolkörökről (mint amilyen például a nőkkel szembeni erőszak, a prostitúció, a pornográfia, vagy az abortusz) a nők és férfiak társadalomban elfoglalt pozícióinak, szerepeinek figyelembevétele nélkül nem lehet szólni. A jogi feminizmus hozzáadott értéke abban áll, hogy nemcsak a jogra fókuszál, hanem a legkülönbélebb feminista elméletek meglátásait is használja, továbbá saját módszereket és hangvételt dolgoz ki a minél komplexebb értelmezés érdekében.

Ann Scales a jogi feminizmust bemutató könyvében,¹⁶ a feminizmus jövőjét boncolgató fejezetben az egyik legaktuálisabb kérdésként az abortuszt nevezi meg, és négy összefüggő okot fejt ki, amelyek miatt az a határozott véleménye, hogy a témával folyamatosan foglalkozni kell. Scales olvasatában a reprodukciós autonómia kérdései végső soron nem alkotmányos vagy orvosi vitákban merülnek fel, hanem a természet és a fegyelmező társadalom határaitra vonatkoznak. Mondanivalójának summázata jól mutatja a jogi feminizmus természetét; azt a módot, ahogyan komplexen értelmez, a jog mellett és azon túl is. Írásom igyekszik ezen a nyomvonalon vizsgálni a magyar jogi/társadalmi környezetben.

4. AZ ABORTUSZ KÉRDÉSKÖRÉNEK KONTEXTUSA A 'FEMINIST LEGAL SCHOLARSHIP'-EN BELÜL

Szinte minden feminista jogi szöveggyűjtemény tárgyalja az abortusz kérdését; álljon itt néhány fejezetcím, amely alá besorolva találjuk a témát: „nők és orvoslás” („*women and medicine*”), „nők reprodukív jogai” („*women's reproductive rights*”),¹⁷ „reprodukív szabadság” („*reproductive freedom*”),¹⁸ „anyaság és reprodukció” („*motherhood and reproduction*”) ¹⁹ vagy „a test konstrukciója a jogban” („*construction of body in law*”).²⁰ Már ezekből a címkékből is látható, hogy az abortuszkérdést a szerzők együtt kezelik az anyasággal, terhességgel, a reprodukciós jogok és szabadság keretein belül, továbbá kapcsolatba hozzák a testpolitikákkal, és nem elsősorban morális, erkölcsi, etikai dilemmaként tekintenek rá. Fontosnak tartom ezt kiemelni, mivel Martha Chamallas például úgy emlékezik vissza; feminista körökben megdöbbenéssel konstatálták, amikor az abortusz mint női jogi, emberi jogi téma összefonódni kezdett azzal a medikalizált diskurzussal, ami a magzati élet megölésének erkölcstelensége köré összpontosult. Ezért kollegáival szükségesnek érezték, hogy lépéseket tegyenek annak érdekében, hogy a női egyenlőség nyomvonalára visszakerüljön a téma. Ehhez az kellett, hogy még explicitebb módon kezdjenek el beszélni az abortuszhoz való jog és a nők társadalmi helyzetének összefüggéseiről. Chamallas írásaiban többször leszögezi, hogy a terhesség és anyaság nők egész életét megváltoztató hatásai szoros összefüggésben vannak a nemek egyenlőségé-

¹⁶ ANN SCALES: *Legal Feminism* (New York – London: New York University Press 2006).

¹⁷ HILAIRE BARNETT: *Introduction to Feminist Jurisprudence* (London – Sidney: Cavendish 1998).

¹⁸ DEBORAH L. RHODE: *Justice and Gender* (Cambridge: Harvard University Press 1989).

¹⁹ MARTHA CAMALLAS: *Introduction to Feminist Legal Theory* (New York: Wolters Kluwer 2013).

²⁰ FINEMAN–THOMADSEN (14. l.).

vel. Érvélese szerint – amelyet nem egyedülként képvisel – a gyermeknevelés szinte kizárólagosan nőkre háruló feladata és felelőssége az, ami gyakorlatilag lehetetlenné teszi a férfiakkal egyenlő arányú részvételt a politikai, gazdasági életben, a munka világában. Hilaire Barnett hasonlóképpen gondolja, amikor arra hívja fel a figyelmet, hogy amikor a nők termékenységgel összefüggő témákról, a nők abortusz melletti, vagy annak elutasításához fűződő döntéséről beszélünk, akkor a gazdasági és társadalmi viszonyok, a nemek közötti egyenlőtlenségek valósága körében, az orvosi szakma szerepe és a bíróságok, a jog ereje vizsgálatával együtt szükséges témáinkat pozicionálni.²¹ Deborah Rhode szerint pontosan azt az alapvető összefüggést sikerül kevésbé tudatosítani, miszerint a reprodukív döntés alapvető jelentőségű, és nem csupán az egyéni sorsok alakításában, hanem a nemek közötti egyenlőség előmozdításában is: „Amíg a nők nem képesek kontrollálni a gyermekszülési képességüket, nem várhatják, hogy a férfiakkal teljesen egyenlő legyen a helyzetük.”²² Tehát, amit elsősorban a szerzők kritizálnak, nem más, minthogy az abortusz, mintegy kontextusából kiragadott módon a potenciális emberélet vagy halál feletti döntésre szűkül, ami egy tisztán morális dilemma. Ahogyan Barnett megjegyzi,²³ ezt a jogi diskurzus is megerősíti, ami az „élet létrehozására vonatkozó döntést” („*procreative choice*”) a vele járó társadalmi következményektől (mint amilyen a „szülőség *quasi* egyenlő az anyasággal” felismerés) teljesen elszigetelten kezeli. Amire mind felhívják a figyelmet, az az, hogy az abortusz kérdése nem egyszerűen egy egyént, vagy a nőket, mint csoportot megillető jogokról, hanem társadalmi szerepekről szól. Siegel – ahogyan Rhode is²⁴ – kiemeli, hogy amikor a jogalkotó korlátozásokat vezet be az abortuszhoz való hozzáférés kapcsán, nagyon is tisztában van az elvárt nemi szerepekkel, és nagyon is óhajtja, elvárja, hogy a nők neveljék fel azt a gyereket, akit kényszerülnek megszülni. Így a gyermek vállalását illető választás messze áll attól, hogy kényszermentes legyen a többség számára; az anyaság vállalásának kötelezettsége erős családi és szélesebb társadalmi nyomás hatására mintegy beleivódik a nőkbe. Az uralkodó nemi kódolás presszionálja őket, hogy anyák legyenek és tartsák meg, neveljék fel gyerekeiket, szakmai és személyes érdekeiket rendeljék alá a családnak. Az az elvárás, miszerint a nőknek önzetlennek kell lenniük, amikor az anyaságról van szó, a nemi szerepek ideológiájának az egyik legerősebb komponense. A fogamzásgátlás és abortusz elérhetősége fentiekre tekintettel tehát kritikus azon nők számára, akik nem akarják, hogy életük csupán a reprodukció eszközeként teljen el; a magánélet, az otthon és a család világa által körbehatárolva. Barnett Irigaray francia filozófust hivatkozva,²⁵ aki szerint a fogamzásgátlás és abortusz teszi lehetővé azt, hogy a nők nőként lehessenek konceptualizálva, és ne kizárólag anyaként. Olvasatában a fogamzásgátlás és abortusz potenciálisan magában hordozza annak lehetőségét, hogy egy nő társadalmi státuszán változtathasson, és ezáltal a nők és férfiak közötti társadalmi viszonyok (át)alakuljanak. Ahogyan Rhode hivatko-

²¹ Lásd BARNETT (17. l.) 244.

²² Lásd RHODE (18. l.) 213.

²³ Lásd BARNETT (17. l.) 244.

²⁴ Lásd RHODE (18. l.) 213.

²⁵ Lásd BARNETT (17. l.) 230.

zásában²⁶ Sylvia Law és Robin West közelíti meg a témát; amikor reprodukív döntésről („*reproductive choice*”), az abortuszhoz való hozzáférés lehetőségéről beszélünk, az nemcsak intimitásról, hanem magáról az identitásról szól; a nők képességéről, hogy meghatározhassák saját létezésük mikéntjét. Az egyéneket ilyenfajta képességüktől megfosztani egy olyan egyedi tehertétel/károkozás, ami a (testükbe való) fizikai beavatkozás, pszichológiai trauma és egyfajta karrierszemponyú értékvesztés súlyos kombinációja. Ebből a nézőpontból az az erkölcsi kérdés, hogy „hol kezdődik az emberi élet”, kevésbé jelentős. Ahogyan Rhode megfogalmazza,²⁷ még ha a magzatot személynek tekintenénk, akkor sem következne egyenesen, hogy az ő érdeke élvezne elsőbbséget szükségszerűen. Ezen a nyomvonalon haladva közel kerülünk Gail Kligman²⁸ gondolataihoz, aki a magzatban a nemzet fennmaradásának kulcsát láttató jelenségről értekezik, éppen ezért védelmezését – akár az anya érdekeit figyelmen kívül hagyva – fontos politikai, hatalmi feladatnak mutatja be. Ahogyan írja:

„a legtöbb állampolgári diskurzusban megjelenik a reprodukció és identitás alapvető kapcsolata, azonban mintha rendre csak a „nemzet” mint „képzelt közösség”²⁹ identitásán volna a hangsúly, amelyet az állam szolgál és oltalmaz, és amely fölött hatalmát gyakorolja, anélkül, hogy a nők identitása beszéd tárgya volna.”

5. A NEMZETI REPRODUKCIÓS POLITIKA HÁTTERE A MAI MAGYARORSZÁGON. AHOGYAN A „POLYPORE” ÁLLAMOK FELFALJÁK A (NŐK JOGAIÉRT KÜZDŐ) CIVIL SZFÉRÁT IS

Meglátásom szerint hasznos kitérni arra, hogy milyen politikai klíma alatt beszélhetünk ma, 2018-ban Magyarországon az abortuszról. Jelenünk illiberális demokráciája Pető és Grzebalska meglátásában³⁰ nem egyfajta visszalépés egy autoriter állami berendezkedés és irányítás felé, hanem egy teljesen új kormányozási forma, egy teljesen új állami működéssel. Véleményük szerint az illiberális államok a poszt-szocializmus infrastruktúráját úgy alakítják át a vezetői elit és szavazóbázisa érdekeinek megfelelően, hogy a mára hanyatló félbe kerülő, liberális lábakon álló, még meg nem szilárdult demokratikus gyakorlatok meggyengítésére játszanak, illetve erre a stratégiára építenek. Három fő csapásvonalat neveznek meg, amelyben kézzelfogható a tudatos leépítési szándék. Az első a párhuzamos civil társadalom kiépítése egy időben a létező civil szféra ellehetetlenítésével (például forrásmegvonás, illetve állami ellenőrzések). Ezalatt azt értik, hogy olyan szerveződések kezdenek központilag támogatni, amelyek az állami ágendát támogatják, míg látszólag ugyanazon jogok, érdekek védelmére szerveződnek, mint rendszerkritikusabb, már évek óta működő

²⁶ Lásd RHODE (18. l.) 213.

²⁷ Lásd RHODE (18. l.) 212.

²⁸ Lásd KLIGMAN (3. l.) 52.

²⁹ B. Andersonra való hivatkozás lásd KLIGMAN (3. l.) 52.

³⁰ Lásd PETŐ–GRZEBALSKA (2. l.).

„megfelelőjük”. Ezt erősítendő nemzetbiztonsági kockázatnak igyekeznek beállítani a civil tanácsadókat, akiket külföldi tőke és befolyás vezérel tevékenységükben (mint amilyen a Norvég Alap), amivel a nemzeti szuverenitásra és identitásra potenciális veszélyt jelentenek. Ezzel a biztonsági narratívával igyekeznek legitimálni a sokszí-
nű, sokféle hangot képviselő civil szektorral szembeni ellenkezésüket, ellenérzésüket. A nemek egyenlősége, a nyitott társadalom, vagy a kisebbségi jogok oly módon kerülnek a közbeszédbe, mint amik lényegi fenyegetést jelentenek a nemzet túlélésére. Megfigyelhető továbbá, hogy alapvető cél a család hangsúlyozása és előtérbe helyezése a nők jogainak ignorálásával. A „tradicionális”³¹ család jogai és érdekei a „family mainstreaming”³² koncepcióján keresztül fogalmazódnak meg, amely az illiberális politika egyik központi eleme. Ahogyan a szerzők megjegyzik, ez nem az uniós, vagy ENSZ gyakorlatából jól ismert mainstreaming-koncepciónak megfelelő szemléletet tükröz: a női jogok alternatívájaként léteznek, illetve annak érdekében találták ki, hogy a „tradicionális értékeket” népszerűsítse. Sokatmondó adat, amit a szerzők is hivatkoznak; Magyarországon a Nők és Férfiak Társadalmi Egyenlősége Tanácsa,³³ amely egy, az állam és a civilek közötti egyeztetési fórumként működött, 2010 óta nem ülésezett, valamint portfóliója átkerült a Demográfiai Kerekasztalhoz.

6. A MAGYAR REPRODUKCIÓS POLITIKA (SZABÁLYOZÁSI) ALAPPILLÉREIRŐL, AVAGY A HAZAI ÉS NEMZETKÖZI JOGI KÖRNYEZET

Az *Alaptörvény* II. cikke kimondja, hogy: „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.” Ezt a megfogalmazást a jogalkotó a *magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. tv.-ben* tovább részletezi. Az 1. § kimondja, hogy a női és férfi ivarsejt egyesüléséből létrejött, az anyaméhben kifejlődő magzatot és a gyermeket váró nőt támogatás és védelem illeti meg. Kétséget kizáróan kifejezésre jut, honnan számítódik az emberi élet kezdete. A törvény preambuluma még egyszer megerősíti az előbbieket, s még az alábbiakat is rögzíti:

- „Az Országgyűlés annak tudatában, hogy
 - a fogantatással induló magzati élet tiszteletet és védelmet érdemel;
 - a magzati élet védelme a gyermeket váró nőkről történő fokozott gondoskodással valósítható meg, ugyanakkor a magzat egészséges fejlődését biztosító feltételek megteremtése elsődlegesen a szülők felelőssége;

³¹ Hozzáfűzhetném, hogy a „tradicionális”-t egyben „természetes”-nek tüntetik fel, ami az elnyomó ideológiák egyik jellemzője.

³² A család szempontjának érvényesítése a közpolitikákban; azaz *quasi* családbarát intézkedésekre való felhívás.

³³ A 1089/2006. (IX. 25.) Korm. hat. hozta létre a Nők és Férfiak Társadalmi Egyenlősége Tanácsot. Egyidejűleg hatályát veszítette a Nőképviselői Tanács létrehozásáról szóló 1059/1999. (V. 28.) Korm. hat. A tanács alakuló ülésére 2006. szeptember 26-án a Szociális és Munkaügyi Minisztérium Tükkörtermében került sor, melyen Rauh Edit esélyegyenlőségi szakállamtitkár elnökölt.

- a terhességmegszakítás nem a családtervezés és a születésszabályozás eszköze;
- a családtervezés a szülők joga és felelőssége.”

Véleményem szerint a jogszabály szövegezése tökéletesen leképezi azt a közhangulatot, ami hazánkban jellemzi az abortusz kérdéskörét. A szöveg pesszimista, egyfajta deviáns viselkedést idéz meg, ami szükségszerűen negatív megítélést kell, hogy vonjon maga után. Ilyen szavak, szóösszetételek sokasága olvasható: válságkezelés, „válságkezelő tanácsadás”, válsághelyzet, veszélyeztetettség, megrendülés, ellehetetlenülés, károsodás. A törvény alapján a terhességmegszakítás lehetséges esetei a terhesség 12. hetéig az alábbiak: nő egészségét súlyosan veszélyeztető ok; a magzat orvosiilag valószínűsíthetően súlyos fogyatékoságban, egyéb károsodásban szenved; a terhesség bűncselekmény következménye; az állapotos nő súlyos válsághelyzete,³⁴ ami testi vagy lelki megrendülést, illetve társadalmi ellehetetlenülést okoz. Az értékítélet világos; a magzat élete a fogantatástól kezdve (kezdetekben egy pontnyi megtermékenyített petesejt, majd egy foltnyi petezsák) a legszélyesebb esetek kivételével elsőbrendűséget élvez az őt kihordani képes nővel szemben, aki teljes értékű tagja a társadalomnak, attól függetlenül, hogy hozott-e már utódot a világra, illetve szándékában áll-e.

A terhesség megszakítása, ha nem egészségügyi okból kerülne rá sor, az állapotos nő írásbeli kérelme alapján végezhető el, amit a családvédelmi szolgálat munkatársa előtt személyesen kell előterjeszteni egy orvosi igazolással együtt, ami a terhesség tényét igazolja. A munkatárs – a törvény szövegének megfelelően: „lehetőleg az apa jelenlétében” (némi paternalizmus ebben a fordulatban is felfedezhető, illetve, ha radikálisabban szándékozom megfogni, egy kontrollelem kerül beiktatásra; egy, a nők feletti kontroll; ami azt sugallja, ezt a döntést ideális esetben egyedül ne hozhassák meg) – tiszteletben tartva az állapotos nő érzéseit és méltóságát, tájékoztatást ad a *megtartáshoz* kapcsolódó információkról. Teszem hozzá, egy olyan találkozón, amire azért megy el valaki, mert addigra már meghozta a döntést, ami nem a megtartásra irányul. A találkozást követően három nap múlva újra meg kell jelennie, ha a szándéka továbbra is fennáll. Ekkor már konkrétumokról esik szó, a családsegítő segítséget ajánl családtervezés, fogamzásgátlás témában. Felmerül a kérdés, hogy az ilyen típusú tevékenységnek valóban itt az ideje és helye? A kérelmet a munkatárs lejegyezi, az anya (és apa) aláírja, majd kiválasztja az intézményt, ahová a szolgálat elküldi a kérelmet. Az érintett nőnek nyolc napon belül jelentkezni kell az intézményben, és ott is meg kell erősíteni a kérelmet egy ismételt aláírással.

Amennyiben a nő egészsége, illetve a magzat károsodása indokolja a megszakítást, akkor a beavatkozás költségeit a magyar állam állja. Egyéb esetekben nem. Az

³⁴ „Fontos tudni, hogy senki nem jogosult vizsgálni, hogy a »válsághelyzetet« mi indokolja. Nem is lehetséges, hiszen erre nem lehet megfelelő objektív mércét találni, mivel egyéni élethelyzetekről van szó. Mindenki maga jogosult eldönteni, hogy az adott helyzetet hogyan tudja megoldani. Tehát amennyiben a nő úgy itéli meg, hogy ilyen helyzetben van, azt senki nem kérdőjelezheti meg. Az ÁNTSZ Országos Tisztifőorvosi Hivatal tájékoztatása szerint – melyben a 2001-től 2010-ig terjedő adatokat aggregálja – a válsághelyzet okaként első helyen az anyagi helyzet, másodikként a párkapcsolati probléma, harmadikként pedig, hogy az érintett nem szeretne több gyermeket vállalni.”
Lásd tasz.hu/betegjog/abortusz/abortuszgyjik.

összes engedélyezett esetet számba véve viszonylag ésszerűtlennek tűnik, vagyis sajátos értékvalasztás következtében meghatározottnak ez a megkülönböztetés. Még talán a nő igen súlyos veszélyeztetettsége kapcsán lehetne némi rosszhiszeműségből kiindulva önhibát feltételezni, és büntetési szándékkal anyagi értelemben megszorítani a terhességmegszakítás lehetőségét. Megítélésem szerint azonban a bűncselekmény (szexuális erőszak) áldozatává válást még ilyen nyakatekert módon sem lehet önhibának minősíteni; csakis erős áldozathibáztató attitűd alapján.

A magyar magzatvédelmi törvény alapján a terhességmegszakítás nem a családtervezés és a születésszabályozás eszköze. Miért van ennek a mondatnak különös jelentősége? Mert világosan kijelöli a jogalkotó értékítéletét a témában. Annak ellenére, hogy nemzetközi jogi kötelezettsége is volna arra, hogy ne így tegyen. Továbbá, hogy ennek leszögezésén túl a preambulum még azt is tartalmazza, hogy a családtervezés a szülők joga és felelőssége, megítélésem szerint már-már költői fordulat.

Magyarország tagja az Európai Uniónak, csatlakozott (többek között) az Emberi Jogok Európai Chartájához, valamint a CEDAW-hoz (*Egyezmény a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról*³⁵), tehát politikája, jogalkotása, joggyakorlata egy globális, több nemzet összefogására épülő és azok legkülönbözőbb tapasztalatait magába építő emberi jogvédelmi mechanizmus norma- és értékrendszere keretein belül létezik; ezáltal nincs kontroll nélkül kiszolgáltatva a mindenkori kormányzat elképzeléseinek. Részvételünk ebben a közösen vallott szellemiségben, az emberi jogok bizonyos fokú standardjának magunkévá tételét, az azzal való azonosulást is jelenti. A CEDAW aláírásával és 1982-es implementálásával Magyarország kinyilatkoztatta, hogy a többi Résztes Állammal egyetemben elítéli a nőkkel szemben alkalmazott megkülönböztetés minden formáját, továbbá megállapodott abban, hogy minden megfelelő eszközzel és haladék nélkül olyan politikát folytat, amely kiküszöböli a nőkkel szembeni megkülönböztetést, és ebből a célból kötelezettséget is vállal.³⁶ A 'CEDAW In Action' elnevezésű dokumentum az egyezmény honlapján leszögezi; annak ellenére, hogy az Egyezmény nem használja magát az abortusz elnevezést, a megvalósulása felett őrködő bizottság az egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés biztosítását előíró 12. cikkelyt akként értelmezi, hogy az abortusz kérdése a családtervezés kérdéskörének keretein belül értelmezendő. Azok a tagállamok, amelyek korlátozzák vagy tiltják az abortuszt, a vonatkozó jogszabályaik megváltoztatására kaptak felszólítást.³⁷

³⁵ Magyarországon kihirdette a *nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról 1979. december 18-án New Yorkban elfogadott egyezmény kihirdetéséről szóló 1982. évi 10. tvr.*

³⁶ CEDAW Article 12 (ENG): „1. States Parties shall take all appropriate measures to eliminate discrimination against women in the field of health care in order to ensure, on a basis of equality of men and women, access to health care services, including those related to family planning.” CEDAW 12. Cikk (HUN): „1. A Résztes Államok kötelesek megtenni minden megfelelő intézkedést a nőkkel szemben az egészségügyi ellátás területén alkalmazott megkülönböztetés kiküszöbölésére, abból a célból, hogy a férfiak és a nők egyenlőségének alapján biztosítsák a nők számára az egészségügyi ellátás szolgáltatásainak igénybevételét, ideértve a családtervezéssel kapcsolatos szolgáltatásokat is.”

³⁷ „While CEDAW does not include the word »abortion«, the CEDAW committee interprets Article 12 to include abortion as family planning. Countries that restrict or outlaw abortion are reprimanded and instructed to change their laws.” Lásd www.un.org/womenwatch/daw/csw/health.htm.

A fentiekben említett tagságokhoz rendelt ellenőrző mechanizmusok folytán időnként tükröt tartanak elének bizonyos független szakbizottságok. Ehelyütt a CEADW Bizottság hetedik és nyolcadik Magyarországról szóló, 2013. február 11. és március 1. közötti időszakban készített időszaki jelentésének³⁸ összegző megállapításaiból szemezgetek, a nők egészségével foglalkozó részből, amely címszó alatt az abortuszra vonatkozó meglátásokat találjuk.

A Bizottság elsőként kijelentette, hogy az új *Alaptörvényben* rögzített fogantatástól számított magzati lét védelme nem alapozhatja meg a hatályos jogi szabályozás szigorítását az abortuszhoz való hozzáférést illetően. A Bizottság továbbá aggályát fejezte ki a kormánypárt kampányával³⁹ kapcsolatban, amellyel stigmatizálni igyekezett az abortuszt, illetve negatív fényben feltüntetni a fogamzásgátlással együtt; a sürgősségi fogamzásgátláshoz való limitált hozzáférést; a műtéti terhességmegszakítást kérelmezők számára kötelezővé tett befolyásoló szándékú tanácsadást a szükségtelen három napos várakozási idővel; valamint az egészségügyi dolgozók ellenállását a megfelelő jogi szabályozottság hiányában.

A Bizottság szorgalmazta a fenti megállapítások alapján, hogy Magyarország oldja fel a nők szexuális és reprodukív jogai közötti összeütközést, tartózkodjon az abortusz és fogamzásgátlás negatív kampányokkal való lejáratásától; biztosítson hozzáférést a családtervezési szolgáltatásokhoz és megfizethető fogamzásgátláshoz, beleértve a sürgősségi fogamzásgátlást is, különös tekintettel a fogyatékosággal élő, roma, HIV-fertőzött vagy AIDS-beteg, valamint a menekült nőkre; szüntesse meg a műtéti abortusz kérelmezését megelőző kötelező tanácsadást és az orvosi értelemben szükségtelen várakozási időt, ahogyan azt a WHO is ajánlja. Az orvosszakma képviselőinek lelkiismereti okokból történő abortusz elvégzésének megtagadási gyakorlata szabályozását dolgozza ki – oly módon, hogy ezek személyes döntések maradjanak, és ne váljanak intézményi gyakorlattá –, és biztosítson az abortuszért folyamadó nők számára alternatív megoldásokat.

7. TÖRVÉNYI ELŐÍRÁS: KÖTELEZŐ KONZULTÁCIÓ „A MAGZAT VÉDELME ÉRDEKÉBEN”. A VÁLSÁGKEZELŐ TANÁCSKOZÁSRÓL A PATENT AZ ÉRINTETTEKET KÉRDEZTE

Fentiek alapján láthattuk, hogy a CEDAW Bizottság a kötelező várakozási idő orvosi szempontból tekintett hiábavalóságát, illetve a tanácsadás elfogultságát is kifogásolta. A Patent önkéntesei 2014-ben a magzativédelmi törvényben kötelezően előírt találkozási időtartamú nőket kérték meg, hogy beszéljenek tapasztalataikról.⁴⁰ Ezen a tanácsadáson, amint arról korábban már szó esett, minden terhességmegszakításra jelentkező nőnek kötelező megjelennie. A Patent módszere mondhatni

³⁸ CEDAW/C/HUN/CO/7-8

³⁹ „EU funds used for Hungarian anti-abortion campaign”, 2011. június 17, www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/eu-funds-used-for-hungarian-anti-abortion-campaign/.

⁴⁰ Lásd abortusz.info/kutatas/2014.

tipikusan feminista, amikor az általában meg nem hallott „női hangok” („*women’s voice*”) felől érdeklődik a kutató – a kérdező –, mivel előfeltételezi, hogy az, aki a szabályozás alanya; értékes mondanivalóval bír arról, hogyan is működik a rendszer. A Patent kutatási motivációja ez esetben az volt, hogy egy pillanatképet adjon arról, a kötelező védőnői tanácsadások során milyen mértékben tartják tiszteletben a nők döntési szabadságát, autonómiáját, emberi méltóságát. Arra voltak kíváncsiak, hogy milyen bánásmódban részesültek, mennyi és milyen jellegű információt kaptak, illetve, hogy milyen hangnemben kommunikáltak velük. Az egy hónapig tartó intenzív kutatásban 101 interjú készült, Budapest VII. kerületén felül 12 vidéki városban.

A megkérdezettek közül sokan kiemelték a tanácsadás hiábavalóságát, rámutatva ezzel arra, hogy a döntést magukban már meghozták, és annak megváltoztatására ezek a találkozók nem voltak alkalmasak. Sőt, újratraumatizálódtak; mivel az egyébként sem egyszerű döntéshozatalt újra át kellett élniük. Többeket kellemetlenül érintett, illetve rossz érzéssel töltött el, hogy a fizikai tér, a helyiség, ahol várakozniuk kellett, közvetlenül a terhesgondozás helyszínének szomszédságában van; a falakon magzatokat, boldog kisbabákat és szülőket ábrázoló poszterek, az állványokon pedig terhességgel, babavárással kapcsolatos magazinok, ismertetőik voltak elhelyezve. Ez a légkör nem releváns, nem támogató, viszont annál inkább felkavaró az ott várakozók számára. A tanácsadás során a szociális ügyintéző stílusát viszonylag kevesen ítélték olyannak, mintha az büntudatot akart volna kelteni bennük, azonban szinte minden válaszadó megemlítette, hogy a gyermekvállalás melletti érvekkel hozakodtak elő. Az esetek többségében a befolyásolás érvrendszere nem a nő sajátos élethelyzetére, hanem az ún. nagy igazságokra épült, mint amilyen a „most van itt az ideje”, vagy a saját tapasztalatra való utalás, vagy az érzelmekre alapozó univerzalista megjegyzések, mint „csodálatos érzés anyának lenni”. Több válaszadó említette, hogy a védőnők gyereknek, babának nevezték a magzatot, és anyának, anyukának a tanácsadáson megjelenő nőt, sőt az is előfordult, hogy gyilkosságnak, ölésnek titulálták a terhességmegszakítást. Fontos kiemelni, ahogyan a Patent is írja összegzésében; hogy a büntudatkeltés magának a döntés létjogosultságának megkérdőjelezésével is megvalósul, amit tulajdonképpen már maga a törvény szövege is megtesz azzal, hogy az első előírt konzultáció deklaráltan a „magzat megtartása érdekében” történik. A Patent miniprojektje azt bizonyosan alátámasztja, hogy a védőnőn múlik, hogy mennyire hangsúlyos a nyomásgyakorlás és milyen eszközök kerülnek elő. Éppen ezért nagyon fontos hangsúlyozni, hogy a kommunikáció során az alany felelőtlenségére való utalás, a hibáztatás, személyes elítélés kifejezésre juttatása a méltóság és érzelmek tiszteletben tartása ellen hat, vagyis sérti ezt az alapelvet. A tanácsadásnak objektívnek, ítéletmentesnek és empatikusnak kell(ene) lennie.

Ahogyan a bevezetőben már hivatkozott jogtudós, Martha Chamallas is megfogalmazza, megfontolandó, hogy inkább arra volna szükség, hogy az abortuszon átesett nőknek segítséget nyújtsanak a depresszió elkerülésében, a megbánás, pszichés trauma feldolgozásában, semmint arra, hogy a már megélt döntési folyamat újraélésére kényszerítsék őket a jog eszközével, mert ez nem más, mint intézményesített traumatizálás. Olvasatomban Magyarországon nem a nők megerősítése, segí-

tése, hanem *quasi* megszorogatása rajzolódik ki a jogszabályban előírt gyakorlat eredményeként. A jogszabály szövege már önmagában problematikusnak tekinthető, hiszen a megalapozott döntést vonja kétségbe a konzultáció előírásával, továbbá tulajdonképpen szabad utat ad a jogot alkalmazók számára ahhoz, hogy saját maguk értelmezzék: miről és hogyan is kell beszélniük. A Patent-projektet másokkal együtt gondozó szakember, Spronz Júlia egy interjújában⁴¹ kiemelte; miközben a törvény tiltja a tanácsadason a manipulációt és nyomásgyakorlást, tulajdonképpen maga a tanácsadás célja írja elő azt. Elmondása szerint ezek a gyakorlatok a védőnők képzésének tananyagában is szerepelnek, feladatuk például a beszélgetésen a „nő anyai ösztöneinek felkeltése”. Az, hogy a terhességmegszakítás mellett döntő nők nem tudják, hogy mire számíthatnak a tanácsadás során, további sérüléseket okozhat számukra. Pedig ezek a nők később szabad akaratból még vállalkozhatnak gyermekszülésre – ahogyan Cornelia Pillard fogalmaz: „A reprodukív döntés nem csupán a nem kívánt terhességek elkerüléséről szól, hanem a kívánt gyermekek megszületéséről is.”⁴²

A Patent hasznos megjegyzést tesz a kutatás értékelésének lezárásakor, amikor felhívja a figyelmet arra, hogy amennyiben az alany úgy érzi, méltósága, érzései és saját döntései nem érdemelnek tiszteletet, akkor nem is veszi észre azt, hogy ezek nem voltak tiszteletben tartva, illetve természetesnek, megérdemeltnek kezeli a bűntudatkeltést, vagy rosszállást. A válaszokat ilyen felismerések tudatában is kell vizsgálni. Ez a megállapítás rámutat arra, hogy mennyire fontos az alapjogi tudatosság növelése a társadalomban.

8. A MAGYAR KÖZIGAZGATÁS MINT AZ ÁLLAMI REPRODUKCIÓS POLITIKA KÜZDŐTERE. „AZ ABORTUSZ TURIZMUS UTAZÁSI IRODA ARRA SZÜLETETT, HOGY MEGHALJON”⁴³

A közelmúltban a Fiatalképzőművészek Stúdiója Egyesület létrehozott egy fiktív szolgáltatást nyújtó, fiktív utazási irodát, amelynek kreáltak egy saját honlapot.⁴⁴ Az alkotók a szexuális nevelés, hozzáférhető fogamzásgátlás és magas szintű családtervezési szolgáltatások fontosságára igyekeztek rámutatni a médiahack által. Kitalálták az Abortusz Turizmus Utazási Irodát, amely csupán a világhálón és névleg létezett; nem voltak elérhető szolgáltatásai, nem álltak mögötte vállalkozások. Csupán egy weboldal volt, amely informálni képes, tájékoztatni arról, hogy egyes

⁴¹ MEDVEGY Gábor: „Nyomás alatt az abortusz előtt álló nők” *24.hu* 2014. szeptember 25, 24.hu/belfold/2014/09/25/nyomas-alatt-az-abortusz-elott-allo-nok/.

⁴² „Reproductive choice is not only about avoiding unwanted pregnancy, but also about having wanted children.” Cornelia T. L. PILLARD: „Our Other Reproductive Choices: Equality in Sex Education, Contraceptive Access and Work-Family Policy” *Emory Law Journal* 2007/56. 943.

⁴³ LAKI Júlia: „A hidra egyik feje: beszélgetés az ABORTOURISM alkotóival” *Tranzitblog.hu* 2015. február 24, tranzit.blog.hu/2015/02/24/a_hidra_egyik_feje_beszelgetes_az_aborturism_alkotoval.

⁴⁴ Lásd www.abortourism.com.

országokban milyen az abortusz szabályozása. A földrajzi helyszín némi iróniával megfűszerezve került feltüntetésre – és árakat is találtunk, valóban. Azonban néhány percnyi kattintgatást követően nyilvánvalóvá vált, hogy csupán összehasonlításról van szó, nem pedig egy ténylegesen „abortusztúrákat” szervező vállalkozás hirdetési felületéről. Mindezt talán legegyszerűbb egy tudástárként elképzelni, amely egy érdekes vizuális felületet használ: egy helyen gyűjt össze számos (kutatási szempontból kifejezetten) hasznos információt, csak éppen nem Excel-táblában, vagy Word-dokumentumban, hanem egy művészeti projekt köntösében.

A projekt tartalmát tekintve azonban – a hazai jogszabályi környezetben, az illetékes hatóságok értelmezésében – jogsértőnek bizonyult, mivel a tájékoztató szándékú közlés egyfajta népszerűsítő tevékenységként nyert a jog világában értelmet. Az alábbiakban a honlap betiltásához vezető eljárás rendelkezésemre álló – az Egyesület és ügyvédje által bárki számára interneten hozzáférhetővé tett – iratai alapján mutatom be a két oldal jogi és nem jogi érvelését.

Budapest Főváros Kormányhivatala Műszaki Engedélyezési és Fogyasztóvédelmi Főosztálya közérdekű bejelentés alapján 2015. május 20. napján eljárást indított a *www.abortourism.com* oldalon elérhető tartalmak által megvalósított „terhesség-megszakítást népszerűsítő tevékenység” vonatkozásában. BPO/001/8862/2/2015. számú határozatában megállapította, hogy a honlap tartalma sérti a *gazdasági reklámtevékenység alapvető feltételeiről és egyes korlátairól szóló 2008. évi XLVIII. tv.* (a továbbiakban: Grtv.) 17. §-ban foglaltakat.⁴⁵

Az Abortourism Utazási Iroda a Magyar Kereskedelmi Hivatalnál nem került nyilvántartásba vételre, erre irányuló kérelmet sem nyújtottak be az alapítók. A Kormányhivatal megállapította, hogy az Egyesület utazásszervezési tevékenységet nem végez, és ez alapján az utazási szolgáltatással kapcsolatos jogszabályi előírásoknak nem köteles eleget tenni. Tartalmát tekintve arra a megállapításra jutott, hogy a honlapon közreadott képekkel és szlogenekkel az Egyesület arra hívja fel a figyelmet, hogy Romániában, Ukrajnában, Spanyolországban, Szlovákiában, Ausztriában, Szerbiában, Szlovéniában, az Egyesült Királyságban, Csehországban, Grúziában, Görögországban, Moldovában és Örményországban milyen anyagi és egyéb feltételek mellett lehetséges terhességmegszakítást végeztetni. Az „Ajánlatok” menüpont alatt található a hatóság által megvizsgált, kifogásolható tartalmak, mint például:

„Kolozsvár-Románia. Szép város Kolozsvár, abortusz a Szamosnál. Tablettás abortusz a terhesség kilencedik hetéig, indokolatlan várakozás és kötelező tanácsadason való részvétel nélkül; a nyugat-európai beavatkozások árainak töredékéért. Irány kelet!”

„Belgrád – Szerbia. Itt megtalálsz, amit keresel... Belgrádban elérhető áron végeztethetsz terhességmegszakítást. Ebben az országban nem tartanak attól, hogy a nők »felelőtlenebbé« válnak.”

⁴⁵ Grtv. 17. § Tilos a terhesség-megszakítás, a terhesség-megszakítást végző intézmény, arra alkalmas eszköz vagy eljárás reklámja.

Spronz Júlia, az egyesület ügyvédje a Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatósághoz (továbbiakban: NFH) fellebbezett⁴⁶ a határozat ellen, mivel meglátásuk szerint fiktív tájékoztatásuk nem minősíthető a Grtv. 3. § d) alapján gazdasági reklámnak.⁴⁷ Ahogyan érvelt; a felhívások nem alkalmasak sem szolgáltatás értékesítésére, sem más módon történő igénybevételének előmozdítására, tekintettel arra, hogy egyetlen konkrét szolgáltató sem került megnevezésre egyedileg. Ez is mutatta, hogy semmilyen vállalkozás számára nem hajtott a honlap tartalma nyereséget, népszerűséget. Továbbá, a honlap üzemeltetőinek sem személyesen, sem szakmailag nem volt célja a terhességmegszakítások népszerűsítése, ahogyan az a honlapon is szerepelt. A jogi képviselő előadta, hogy a cél egy figyelemfelhívó akció volt, hogy ráirányítsa a figyelmet a fogamzásgátlással és terhességmegszakítással kapcsolatos magyar helyzet korlátozottságára, különösen nemzetközi összehasonlításban, illetve az ezzel kapcsolatos tények, információk terjesztése. A weblap elolvasása nyomán a felhasználó nem jutott el semmilyen szolgáltatóhoz, ezért nyilvánvaló volt, hogy senkinek nem fűződik üzleti érdeke a feltüntetett tartalomhoz. Az alkotók a honlap kezdőlapján nyilvánvalóvá tették – a „Felhasználási feltételek” között –, hogy a felüntetett utazások nem megvásárolhatóak:

„A felkínált szolgáltatásokat »utazási irodánkon« keresztül sem elérni, sem lefoglalni, sem megvásárolni nem lehet! Az utazási ajánlatokban szerepeltetett árak hozzátételesek, mind a terhességmegszakítás, mind az utazás és a szállás árai számos tényező miatt folyamatosan változhatnak.”

Az NFH csupán indokolásában változtatta meg a kormányhivatali egység döntését,⁴⁸ a honlap tartalmát maga is a Grtv. 17. §-ba ütközőnek ítélte, miszerint az önmagában a terhességmegszakítás reklámját is tilalmazza, függetlenül attól, hogy terhességmegszakítást végző intézmény vagy intézmények reklámozásra kerülnek-e. A másodfokú hatóság leszögezi, hogy a gazdasági reklámfogalomnak nem elengedhetetlen feltétele az, hogy valamilyen vállalkozás számára nyereséget, vagy népszerűséget hozzon, hanem elegendő annak kimutatása, hogy az valamely szolgáltatás igénybevételének előmozdítására irányul. Indokolásuk szerint a nevezett internetes oldal számos olyan felhívást tartalmazott, amely túlmutatott a tájékoztatásnyújtás keretein, és a gyógyszeres vagy műtéti terhességmegszakítás lehetőségét népszerűsítette. A másodfokú hatóság megjegyezte, hogy a „figyelemfelhívó akció”-nak

⁴⁶ BPO/001/8862/2/2015. kelt Budapest, 2015. november 14.

⁴⁷ 3. E törvény alkalmazásában gazdasági reklám: olyan közlés, tájékoztatás, illetve megjelenítési mód, amely valamely birtokba vehető forgalomképes ingó dolog – ideértve a pénzt, az értékpapírt és a pénzügyi eszközt, valamint a dolog módjára hasznosítható természeti erőket – (a továbbiakban együtt: termék) szolgáltatás, ingatlan, vagyoni értékű jog (a továbbiakban mindezek együtt: áru) értékesítésének vagy más módon történő igénybevételének előmozdítására vagy e céllal összefüggésben a vállalkozás neve, megjelölése, tevékenysége népszerűsítésére vagy áru, árujelző ismertetésének növelésére irányul. (2008. évi XLVIII. tv. a gazdasági reklámtevékenység alapvető feltételeiről és egyes korlátairól)

⁴⁸ NFH HAJ-03319-2/2015. Fialat Képzőművészek Stúdiója Egyesület fellebbezésének elbírálása, Határozat kelt Budapesten, 2015. december 10.

szánt honlap kapcsán nehezen vizsgálható, hogy mi volt annak mögöttes célja, sokkal inkább az vizsgálható meg, hogy a megjelenített tartalom minek minősül, és mire alkalmas. A jogkövetkezmények megállapításánál figyelembe vette továbbá, hogy a terhességmegszakítás reklámjának jogszabályi tilalmazása vitathatatlanul jelentős társadalmi érdek. Az Egyesület szerint a művészeti projekt célja az volt, hogy fogamzásgátláshoz és terhességmegszakításhoz kapcsolódó jogokról és szolgáltatásokról aktuális információkat tegyen elérhetővé a Magyarországon és a régióban élők számára. A projektet pályázati úton a Norvég Civil Támogatási Alap támogatta.

A honlapot a *fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. tv. 47. § (1)* alapján a jogsértő magatartás folytatásától eltiltották, vagyis a honlap üzemeltetését meg kellett szüntetni. Amikor a honlap beszüntetéséről kérdezték az alkotókat, az abortusz kérdéskörének hazai kezelése körüli aggodalmaikról, meglátásaikról beszéltek:

„Tévedés lenne azt hinni, hogy ebben a projektben csak feministák egymás közötti locsogásáról van szó a röhejes női problémáikról. Egy olyan korban élünk, amelyben eddig soha nem látott mértékű az eltérés egy átlagos polgár és a hatalommal bírók cselekvési lehetőségei között. Épp ezért nagyon félelmetes, hogy egyrészt felesleges és veszélyes egészségügyi beavatkozásokkal akarják megrendszabályozni a polgárokat, míg más helyzetekben, pl. bizonyos reproduktív technológiák esetében morális indokokra hivatkozva korlátozzák a hozzáférésüket. És ne bízza el magát senki, ma a szülni nem akaró nők, a hajléktalanok meg a leszázalékolt fogyatékosok vannak soron, de honlap akárki másra is sor kerülhet.”⁴⁹

Rámutattak továbbá egy felszín alatti jelentésrétegre, amely vélhetően motiválta őket a projekt megvalósítására, illetve a nők önrendelkezési jogainak megerősítésére mint célra:

„Hiszen tulajdonképpen csak technológiákról van szó, amelyeket történetesen nőknek fejlesztettek ki. Nevetségesnek tartom, hogy ahhoz, hogy aktív cselekvő legyen valaki ezekkel a technológiákkal kapcsolatban, fel kell rúgnia az egész, önkényesen felállított morális keretrendszert, a jóindulatú szexizmussal áthatott paternalizmussal és a páciens passzivitásával együtt. Azzal lehet vitázni, hogy a megfelelően végzett öngondoskodás-e a legnagyobb jó, amit egy egyén véghez vihet, de ennek az öngondoskodásnak az elemeit miért is ne maga az egyén határozná meg? Csak azért, mert nőnek született?”⁵⁰

Írásom célja az volt, hogy – a többnyire angolszász jogi rezsimekre összpontosító feminista jogtudósok írásaitól inspirálva – a *'feminist legal scholarship'*-ként azonosított tudományterület munkáinak sorába illeszkedő elemzést írjak a magyar jogrendszerrel és joggyakorlatról az abortusz kapcsán. Írásomban röviden összefoglaltam a jogi feminizmus általános jegyeit, majd az „abortusz a feminista jog-

⁴⁹ LAKI (43. lj.).

⁵⁰ LAKI (43. lj.).

tudományban” bekezdésbe válogattam azokat az alapvető gondolatokat, amelyek elhelyezik a témát az általam értelmezési keretnek választott diszciplína paradigmájában. A magyar gyakorlat megalapozásául kitértem a szabályozási közege, így hazai viszonylatban az *Alaptörvényről* és a magzatvédelmi törvényről esett szó, majd a CEDAW Bizottság monitoring-eljárása során felszínre kerülő kritikáról, amely a nemzetközi jogi környezetnek való megfelelésre vonatkozott. Ezt követően két olyan magyarországi társadalmi gyakorlatot mutattam be, amelynek tanulságos jogi vonatkozásai vannak. Az egyik a magzatvédelmi törvény által előírt, művi abortuszt megelőző kötelező „tanácsadás”. A másik egy online felületen létrehozott művészi projekt hatósági betiltása arra hivatkozással, hogy az ellentétes a jogalkotó által a társadalom felé közvetíteni szándékolt üzenettel, azáltal, hogy „népszerűsíti” az abortuszt.

Meggyőződésem, hogy újra és újra érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy az abortuszhoz kapcsolódó tudás és ismeret nagyon sokrétű és többforrású, ám ennek csak bizonyos privilegizált csoportok által megszerkesztett/megideologizált töredéke jut el a mindennapok szintjére. Ily módon olybá tűnik, mindig ugyanazokról a témákról beszélünk, csupán időnként új köntösben. Bizonyos tényezők – a magyar közbeszédben jelen lévő nemzethalál-toposz; az anyaság kikezdetlen nimbusza, vagy a fogantatástól számított élet tisztelete – valószínűleg továbbra is velünk maradnak. Azonban látnunk kell, hogy a gyermeket vállalni nem szándékozó nők, illetve párok hétköznapi döntéseinek (például Bécsbe utazás egy abortusztáblettáért), valamint a gyermekvállalás motivációinak (milyen egzisztenciális biztonság mellett tudják elképzelni a nők, illetve párok a gyermekvállalást, figyelembe véve a természetes megtermékenyülés valószínűségének zuhanásszerű esését napjainkban) ignorálása tévút. Ahogyan annak figyelmen kívül tévesztése is, hogy a jogon keresztül miféle társadalmi gyakorlatok válnak mindennapossá ezen a területen. Mindezekre reflektálva helyeztem írásom középpontjába az abortusztémához kötődő olyan joggyakorlatokat, amelyeknek a mindennapi életre kifejtett hatásai nem képezik a „mainstream tudás” részét. Véleményem szerint a jog szerepét görcső alá venni hasznos és szükséges olyan területeken is, amelyek szokásosan nem jogi kérdéskörnek számítanak. A jog általános értelemben vett társadalmat, társadalmi gyakorlatokat, gondolkodásmódot formáló erejéről van szó itt is – és a jog felelősségéről. Ha az ilyen típusú vizsgálódások kimaradnak egy diskurzusból, fontos alakító tényezőket hagyunk figyelmen kívül, illetve nem kapunk valós képet a jog működéséről, ha ezeknek a témáknak a kapcsán nem látjuk meg a szerepét.

A magzatvédelmi törvény nyelvezete a ma Magyarországon élők valóságába illeszkedik? A témához való többségi viszonyulást tükrözi? Egy elavult, sajátos ideológiai beállítódást leképező szöveg csupán? A kötelező tanácsadás szükséges és arányos intézkedés? Azt hiszem, hogy ezek, és az ezekhez hasonló kérdések mind legitím, feszegetendő kérdések. A jogi feminizmus pedig megfelelő elméleti keretet kínál ehhez, mivel egy olyan tudományterület, amely kritizál, ébren tartja a kételyt, önreflexióra figyelmeztet, és a változás-változtatás lehetőségét hirdeti.